

ETTEVÕTLUS ÜLEMINEKUL TURUMAJANDUSELE

Udo-Rein Okk

Üleminekuperioodil turumajandusele (siin peetakse silmas seda ajavahemikku, mil see üleminek tegelikult toimub, mitte direktiivselt määratud perioodi pikkust) seisavad paljud ettevõtted valiku ees, kuidas toimida nii, et olemasolevat ettevõtet kiiremini kohandada uute majandamistingimustega, kasutada uusi võimalusi, muuta tegevus efektiivsemaks, tarbijat arvestavaks, paindlikuks ja tulukaks. See probleem ei seisa mitte üksnes isemajandavate (tootmis-, teenindus-, kaubandus- jm.) ettevõtete ees, vaid ka seni eelarvest finantseeritavate asutuste ja organisatsioonide ees (tervishoiu, kultuuri, spordi jm. aladel). Viimaste tegevuses on oluline finantsressursside ja võimaluste ratsionaalne kasutamine püstitatud eesmärkide ja ülesannete täitmisel, kulutuste efektiivsuse tõstmine ja võimaliku tulu saamine ettevõtlikkuse korral.

1991. aasta alguseks on astunud esimesed sammud ettevõtlike arendamise ja ettevõtlikkuse ergutamise suunas. Ettevõtlikud inimesed on vabanemas senistest piirangutest, otsivad ja paljud ka leiavad oma võimalustele ja oskustele vastava tegutsemisvaldkonna. Vabariigi omandi-, ettevõtlike-, maksu-, hinna- jm. seadused on loomas uusi majandamistingimusi, mis üldiselt soodustavad ettevõtlikkust. On kujunemas mõistmine, et see, mis pole seadusega keelatud, on lubatud. Tegelikkusele avaldab mõju teadmiste nappus, ebamoraalsus, ebaausus jm. nähtused, mis on levinud ja üldises kriisiolukorras oluliselt võimenduvad. Turumajandusele üleminekul peab tootja ja tarbija, ostja ja müüja vahel olema vastastikku usaldav, turg ei salli petjaid, praagitegijaid, ahnitsejaid jm. tegelasi. Seega ei tohi ettevõtted ja ettevõtjad kasutada kurjalt praegust monopolset seisundit ülikõrge kasumi saamiseks hindade põhjendamatu suure tõusu arvel, vaatamata sellele, et turukonjunktuur seda võimaldab.

Ettevõtted on vabanenud tsentraalse plaanimajanduse survest, mis suunas üha rohkem toota (ka ekstensiivse arengu ja tootmistegurite kasutamise efektiivsuse halvenemise tingimustes), aga samal ajal on nad kaotanud ka tsentraalsel jaotamisel põhinenud materiaaltehnilise varustamise ja toodangu turustamise võimalused. Traditsioonilised varustus-turustussuhted on oluliselt nõrgenenud. Samal ajal pole hulgikaubandus ja tekkiv turg veel sel määral arenanud, et kindlustada ettevõtete häireteta varustamist. Enamikul tootmis-ettevõtetel on toorme, materjalide, pooltoodete muretsemine praegu ja ka edaspidi ülejõukäivaks probleemiks, seetõttu sagenevad töösei-

sakud, väheneb toodang ja kaubavaru. Samal ajal on hindade kiire tõusu tõttu tekkinud töötasude tõstmise vajadus, mida aga omakorraldada pidurdab ebafektiivne töö seoses seisakutega jm. põljustel.

Milline on väljapääs? Kahtlemata on riiklikul tasandil oluline teha kõik selleks, et lõplikult üle minna turusuhetele. Senised kõhklevad, vanu struktuure alalhoidvad ja uusi pidurdavad sammud ainult pikendavad üleminekuperioodi ja süvendavad kriisi veelgi.

Senistel riiklikel ettevõtetel on vaja teha valik: kuidas ja milles ettevõtluse vormis edaspidi oma tegevust jätkata. Arvestades maailma ettevõtluse praktikat, on valdavaks ettevõtluse vormiks aktsiaselts: riikliku, era- ja segaomandina. Arvestades sujuvama ülemineku vajadust, kasutatakse üleminekuvormina rendiettevõtte (Tartu Aparaaditehas jt.) ja rahvaettevõtte ("Norma" jt.) vormi. Eraettevõtluse areng on alles ees, see toimub seoses erastamisprotsessi käivitumisega. Järjest rohkem levivad ühistud, eriti põllumajanduses.

Omandi ja ettevõtluse vormi valiku kõryal on oluline ratsionaliseerida ja ümber korraldada seniseid, käsumajanduse tingimustes kujunenud tootmis- ja juhtimisstruktuure. Siinjuures tuleks lähtuda desentraliseerimise ja demokratiseerimise põhimõtetest. On juba rohkesti efektiivsete ümberkorralduste näiteid. Ühena neist tooksin Tartu tootmiskoondises "Estiko" tehtud muudatusi. Seal loodi rida iseseisvaid ettevõtteid endiste allüksuste baasil. Sellega kasvas allüksuste majanduslik huvi tootmistulemuste vastu, kujunesid kaubalis-rahalised suhted loodud ettevõtete vahel ja paranes oluliselt tootmise efektiivsus, samal ajal vähenes tunduvalt juhtimispersonali arvukus. Loodi tingimused aktsiaseltside loomiseks ja sellega on alustatud. Nii sugused radikaalsed muudatused pole paljudele suur-ettevõtetele seni veel vastuvõetavad. Oluliseks takistuseks on püüd säilitada vanu tootmis- ja juhtimisstruktuure, lootus veel kuidagi vanaviisi hakkama saada. Tundub, et konservatiivsus neis küsimustes ainult pikendab nende ettevõtete raskusi.

Ettevõtte saab uutest majandamistingimustes üleminekuperioodil turumajandusele paremini toime, kui ta:

- suudab paindlikult ja küllalt kiiresti muuta oma toodangut, suurendada või vähendada teatud tooteliikide valmistamist olenevalt turu nõudlusest;

- suudab kindlustada stabiilselt kõrge kvaliteedi, kauba hea välimuse, vajaliku reklaami, operatiivsuse turustamisel ja teenindamisel;

- suudab ise teenida kasumit (investeeringuteks, dividendideks jm.), suurendades toodangu läbimüüki ja vähendades tootmiskulusid;

- suudab uuendada tootmis-tehnilist baasi ja rakendada efektiivselt uusi tehnoloogiaid;

- suudab ette valmistada ja rakendada kõrge kvalifikatsiooniga, teo- ja otsustusvõimelist kaadrit ettevõtte kõikidel tegevusaladel;

- kasutab nüüdisaegseid infotöötlus- ja sidevahendeid, mis võimaldavad operatiivselt analüüsida olukorda ja sekkuda vajadusel protsesside juhtimisse;

- arendab uusi suhteid sise- ja välisturul, mis põhinevad ottesidemetel ja mille puhul vastutus kokkulepete täitmise eest lasub täielikult lepingupartneritel.

Mitmesuguste kokkulepete täitmata jätmist ettevõtete poolt tuleb praeguses olukorras sageli ette, see on diskrediteerinud neid tellijate silmis ja vähendanud nende mainet turul. Ebakindlus takistab kahtlemata ekspordisidemete loomist isegi siis, kui muud tehnilised ja majanduslikud tingimused neid võimaldaksid.

Kokkuvõttes on üleminek käsumajanduselt turumajandusele alanud väga raskete majanduslike tagajärgedega ja viinud majanduse tervikuna ja enamiku ettevõtteid sügavasse kriisi. Sellest kriisist väljumine on võimalik ainult radikaalsel turumajandusele üleminekul.

Selles protsessis on väga olulisel kohal ettevõtetus, luues uusi võimalusi senise tootmispotentsiaali kasutamiseks ja kohandamiseks uute tingimustega, samuti turu infrastruktuuris, uusi tootmis-, teenindus-, kaubandus-, pangandus- jt. ettevõtteid. Tundub aga, et üleminekuks turumajandusele on sellest ikkagi vähe, turul ei teki vajalikku konkurentsi enne, kui sinna jõuavad arenenud turumajandusega riikide tootjad. Seega me jõuaksime reaalse konkurentsi ja turumehhanismi tegeliku funktsioneerimise faasi, mis sunniks ka meie ettevõtteid kiiremini kohanema ja konkurentsivõitluses oma eluõigust tagama. Riik peaks seda protsessi juhtima nii, et konkurents ei kujuneks hävitavaks meie ettevõtlusele.

Majanduse ja ettevõtluse õpetamise seisukohalt on oluline ettevõtteökonomika ehk ettevõtte majandusõpetuse ainevald: ettevõtte majandustegevuse uurimine, seletamine, analüüs, prognoosimine, eesmärkide püstitamine, nende saavutamiseks alternatiivsete teede valiku jne. küsimused omandavad turumajandusele üleminekul sügavama sisu ja elulise tähtsuse.

ESTNISCHE UNTERNEHMEN TRETEN IN DIE ÜBERGANGSPERIODE EIN

Udo-Rein Okk

Zusammenfassung

Die Wirtschaftsbedingungen verändern sich zuerst durch die Eigentumsreform, neue Untersuchungsreformen, Steuern, Preispolitik usw. Beim Übergang von der Direktivwirtschaft zur Marktwirtschaft haben die Betriebe viele Schwierigkeiten. Zusammengefaßt:

langsameres Entstehen von marktwirtschaftlichen Strukturen, Streben der Unternehmen, die alte Stabilität zu erhalten und einige, auf die Erneuerung der Wirtschaft gerichtete Schritte der staatlichen Unternehmungspolitik zu bremsen.

Für die Beschleunigung des Übergangsprozesses ist meines Erachtens notwendig, die intensive Entwicklung des Unternehmens. Alle Betriebe müssen zuerst wählen, welche Unternehmungs- und Eigentumsformen sie jetzt und in der Zukunft brauchen. Bevorzugt ist die Aktiengesellschaft. Als Übergangsform braucht man Pacht- und Volksbetriebe und andere. Wesentlich ist die Rationalisierung der Produktions- und Leitungsstrukturen durch Dezentralisierung und Demokratisierung. In Estland haben wir einige Beispiele, wie die Betriebe die Strukturen mit Erfolg rationalisiert haben. In Tartu hat die Produktionsgesellschaft "Estiko" alle Abteilungen zu den eigenbilanzierenden Einheiten reorganisiert und danach eine Aktiengesellschaft für alle Produkte auf den Markt gebracht. "Estiko" hatte die Zahl von Beamten und Leitern auf 150-180 herabgesetzt. Die Erneuerungen helfen "Estiko" besser und schneller in Marktökonomie zu integrieren.

Die Betriebe haben wenig Marktinformationen und sie wissen nicht, welchen Weg sie auf den Markt gehen müssen.

In Estland gibt es sehr wenig Konkurrenz zwischen Produktionsbetrieben, deshalb sind mehrere Betriebe Monopolisten. Man muß den Außenhandel entwickeln und ausländische Firmen auf den estnischen Markt rufen. Dann gäbe es Konkurrenz und alle Betriebe müßten sich intensiver reformieren.

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В ПЕРИОД ПЕРЕХОДА К РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Удо-Рейн Окк

Резюме

Дается оценка существующему положению в предпринимательстве в Эстонской Республике. В процессе перевода экономики от центрального планирования и распределения к рыночной экономике сделаны первые шаги. Появились новые, более благоприятные условия хозяйствования, создания новых и реорганизации действующих предприятий. На основе новых законов Республики (законы собственности, предпринимательства, налогов, ценообразования и др.) активизировались предприниматели. Перед государственными предприятиями встал вопрос о выборе форм предпринимательства: какую из них применить при

реорганизации предприятий? Акционерные общества и арендные предприятия создаются наиболее часто. Но дело не только в изменении формы, необходимо изменить и содержание. Здесь возможности создания новых отношений открываются при децентрализации и демократизации управления на действующих крупных предприятиях. На базе внутрихозяйственного хозрасчета целесообразно создать на предприятиях товарно-денежные отношения между подразделениями основного и вспомогательного производства. Разумная децентрализация укрепляет предприятие, создает заинтересованность коллективов, цехов и подразделений, дает им возможность хозяйствовать самостоятельно, принимать решения и отвечать за результаты деятельности.

Как показывает практика, предприятия в условиях перехода на рынок работают успешно, когда они:

- приобретают гибкость, способность изменять номенклатуру выпускаемых изделий в зависимости от спроса на рынке;

- сумеют обеспечить высокое качество выпускаемой продукции, необходимую рекламу, оперативность при сбыте и обслуживании изделий;

- сумеют обеспечить финансирование (за счет прибыли и банковских ссуд) инвестиций в обновление производственно-технической базы, эффективно применить новые технологии и оборудование;

- подготовят кадры согласно новым требованиям: для работы в условиях рынка и конкуренции;

- применяют современные средства обработки информации и связи, которые позволяют оперативно принимать управленческие решения с учетом ситуации;

- создают прямые связи на внутреннем и экспортном рынке с потребителями и поставщиками и обеспечивают выполнение договоров.